

O'QUVCHILARIDA MULOQOT KOMPETENTLIGINI SHAKLLANTIRISHNING LINGVISTIK ASOSLARI

X. Abdullayev

Jizzax davlat pedagogika universiteti o'qituvchisi

Annotatsiya. Maktabda o'quv predmeti sifatida tilni o'rganish tizimi tilning barcha tomonlarini, ya'ni fonetikasi, leksikasi, so'z yasalishi va grammatikasi (morfologiya va sintaksis)ning o'zaro ichki bog'lanishlariga asoslanadi. Metodika fan sifatida ona tili o'qitish metodikasi boshlang'ich ta'lim standard belgilab bergan vazifalarni amalga oshiradi, ya'ni tafakkur qilish faoliyatlarini kengaytirish, erkin fikrlay olish, o'z fikrini og'zaki va yozma ravishda ravon bayon qila olish, jamiyat a'zolari bilan erkin muloqotda bo'la olish ko'nikma va malakalarini rivojlantirishga oid metod va usullarni ishlab chiqadi.

Ma'lumki, ma'no bildiradigan tovushlar yig'indisi so'zdir. Tilning lug'at boyligi, leksikasi fikr ifodalash uchun xizmat qiladigan o'ziga xos qurilish materialidir.

So'z, so'z birikmasi va gap grammatik tomondan ko'pgina xususiyatlarga ega. So'zning o'z morfemik qurilishi, o'zining so'z yasalish turi, biror grammatik kategoriyasi (shaxs, son, egalik, kelishik va boshq.), ma'lum sintaktik vazifasi bor. So'z birikmasi ham so'z kabi so'z o'zgarishi (ko'proq ergash so'z o'zgaradi) shakllariga ega.

Gap o'z qurilishiga ko'ra so'zdan sifat jihatdan farqlanadi: so'z o'zi alohida kelganda mustaqil ma'no anglatmaydigan morfemalardan tuziladi, gapni tashkil etuvchi qismlar esa gapdan tashqarida ham mustaqil leksik ma'no bildiradi, gap tarkibida esa uning ma'nosi yana oydinlashadi.

Gap va so'z birikmasi „qurilish material“ sifatida xilma-xil tuzilgan so'zdan foydalanadi.

Gap uchun qator sintaktik xususiyatlar, shuningdek, tugallangan ohang ham

xarakterlidir. Soʻzni tushuntirish usulini tanlashdan oldin, oʻqituvchi bolalarga uni aniq va tushunarli shaklda tushuntirish uchun tushuntirish lugʻatida soʻzning leksik maʼnosini oʻzi tushuntirishi kerak.

Bolalar yoshlikdan avvalo oilada, soʻngra taʼlim maskanlarida muloqotga oʻrgatilib boriladi. Muloqotga oʻrgatishning usullaridan biri muloqot koʻnikmasini mashgʻulotlar tarzida shakllantirishidir.

Taʼkidlash joizki, oʻqituvchining pedagogik faoliyatida oʻquvchilar bilan olib boradigan muloqoti muhim taʼlim-tarbiyaviy ahamiyatga ega. Bu pedagogik muloqotning butun tizimida uning maʼnaviy mazmundorligini oshirishni talab etadi, zero aynan pedagogik muloqot, taʼlim-tarbiyaning maʼnaviy asoslarini shakllantirishga qaratilgan.

Ijtimoiy, psixologik, tarbiyaviy va maʼnaviy vazifalarning murakkabligi oʻqituvchining kommunikativ faoliyatiga yuksak talablarni qoʻyadi.

Jonli muloqot oʻqituvchi tomonidan tashkil etiladigan, har qanday taʼlim-tarbiyaviy tadbir mohiyatini ogʻzaki soʻz bilan oʻquvchilarga yetkazadigan, ziddiyatli jarayonlardan olib chiqish qudratiga ega boʻlgan faoliyatdir [1].

Naslimiz davomchilari boʻlgan yoshlarimizni nafaqat jismonan baquvvat, balki, maʼnaviy boy, yangi davr talabiga javob bera oladigan, muloqot jarayonida erkin fikr yurita oladigan qilib tarbiyalash hozirgi kunning dolzarb muammolaridan hisoblanadi.

Milliy psixologiyaning asosiy vazifasi yoshlar ongida milliy gʻoyani shakllantirishdir. Bunda muloqot katta ahamiyatga ega.

Muloqot psixologiyasining asosiy maqsadi, avvalo yoshlarda nutq madaniyatini shakllantirishdir.

Shuningdek, oʻqitish jarayonida boʻlajak mutaxassislariga muloqot madaniyati, muomala odobini singdirish, guruh va jamolarda oʻzaro munosabatlarni muloqotni shakllantirish orqali yaxshilashdir [2].

Shaxs muloqotini shakllantirishda avvalo, uning yoshi, jinsi, kasbi, dunyoqarashini hisobga olgan holda ish olib borishimiz kerak. Aytaylik, biz kichik yoshdagi bolalarga kattalarga nisbatan qoʻllyaydigan soʻzlarni ishlatmaymiz. Har bir

yosh davriga kiradigan insonlarga o'ziga xos so'zlar qo'llaniladi. Bunda so'zning ta'sir kuchi hisobga olinadi.

Boshlang'ich sinf o'quvchilarida muloqot madaniyatini shakllantirishda o'qituvchining roli katta.

Muloqot ta'lim-tarbiya jarayonida, turli vaziyatlarda rivojlanadi. Masalan, oilada, mahallada, jamoada, guruhda. Agar oilada kattalar bir-birlariga qo'pol munosabatda bo'lsalar, bola ham ularga taqlid qilib atrofdagilar bilan nizolarga borishi mumkin.

O'qituvchi muloqot madaniyati asosida faoliyat olib borgan taqdirda ham, o'quvchilar jamoasi orasida turli tushunmovchiliklar, ziddiyatlar paydo bo'lishi tabiiy hol. Har qanday tajribali o'qituvchining pedagogik muloqoti jarayonida o'ziga xos qiyinchiliklar yuzaga keladi.

O'quvchilar jamoasida sodir bo'ladigan har qanday pedagogik vaziyatga javobgar shaxs o'qituvchidir. Bu barcha davrlar pedagogik faoliyatida namoyon bo'ladigan tipik hodisa.

Ayniqsa, ushbu holat endigina o'z faoliyatini boshlagan yosh o'qituvchilarning pedagogik faoliyatida muammoli vaziyatlarni paydo qiladi.

Yosh o'qituvchilarning o'quvchilar bilan olib boradigan ta'lim-tarbiyaviy faoliyatini doimiy nazorat qilish, ularga to'g'ri yo'nalish berish, barcha o'quv muassasalari pedagogik jamoatchiligiga, ustoz o'quvchilar zimmasiga yuklatilishi lozim [3].

Pedagogik muloqot usullari ustida ishlashning asoslangan tizimini tuzish uchun har bir pedagog o'zining muammolaridan, yo'l qo'yilgan kamchiliklaridan kelib chiqqan holda, qiyinchiliklarni tahlil qilish bilan bartaraf etishi lozim.

Xulosa o'rnida shuni aytishimiz mumkinki, boshlang'ich sinf o'quvchilarida muloqot kompetentligini shakllantirishda o'qituvchining roli katta. Bunda, o'qituvchi o'quvchilar bilan muloqot jarayonida yuz berishi mumkin bo'lgan ziddiyatlarni bartaraf etishi kerak. Avvalo, o'z iqtidoriga, pedagogik mahoratiga tayanishi kerak.

Pedagogik muloqot asosida erishiladigan yutuqlar o'qituvchining ijodiy

mehnati mahsulidir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Jo'rayeva N. Boshlang'ich sinflarda ona tili o'qitish metodikasining dolzarb masalalari. Scientific Journal Impact Factor, 2(9). 2021.
2. Yunusova D. Working on reading consciousness in elementary classes. Scientific Journal Impact Factor, 2(9). 2021.
3. G'ulomov A. Ona tili o'qitish prinsiplari va metodlari. – T.: O'qituvchi, 1992.
4. Yo'ldoshev J.G', Usmonov S.A. Pedagogik texnologiya asoslari. – T.: O'qituvchi, 2004